

Danmarks Naturfredningsforenings hørings svar til Nationalparkplan for Nationalpark Vadehavet

Indledning

Dette dokument indeholder Danmarks Naturfredningsforenings (DN) første bidrag til udviklingen af nationalparkplanen for Nationalpark Vadehavet.

Dokumentet indeholder DNs forslag til visioner, mål, handleplaner og konkrete ideer, der kan bidrage til at opfylde nationalparkens formål og målsætninger om at bevare, styrke og beskytte naturen i Vadehavet.

Indholdsfortegnelse:

Indledning	1
1. Overordnede mål	2
2. Naturen.....	3
2.1 Havområder, vadeblader og højsande.....	3
2.2 Marskområder.....	5
2.3 Moser.....	6
2.4 Heder.....	7
2.5 Overdrev	8
2.6 Skov/plantager.....	9
2.7 Engarealer (strand-, natur-, og kulturrenge)	10
2.8 Strande og klitter	15
3. Landskabsudvikling	18
4. Forurening	20
5. Afgrænsning.....	22
6. Erhverv.....	24
6.1 Landbruget.....	24
6.2 Erhvervsfiskeri	27
6.3 Turisme og friluftsliv	29
7. Jagt.....	31
8. Færdsel og sejlads.....	32
9. Formidling	35

1. Overordnede mål

For Danmarks Naturfredningsforening er det altafgørende, at det er beskyttelse og forbedring af naturen, der er nationalparkens absolutte fokus. Dette medfører nødvendigvis også, at forhold, som påvirker naturen i nationalparken negativt, skal fjernes, uanset hvor de befinder sig og hvordan de indgår i nationalparkområdet. Udviklingen af nationalparken skal også ses i sammenhæng med udviklingen af byområder, landbrug, fiskeri, turisme og andre erhverv i nationalparken, og i øvrigt være i tråd med en implementering af EU's vandrammedirektiv samt naturbeskyttelsesreglerne i form af nationalparkens Natura 2000 områder og naturbeskyttelseslovens § 3.

Bag hele udviklingen af nationalparken gælder det, at man tydeligt skal kunne se på naturen og miljøet, at man befinder sig i en nationalpark. Det indebærer, at plan- og forvaltningsarbejdet med Vadehavet og marsklandskabet samt nationalparkens øvrige naturarealer (inklusive vadehavsøerne) skal forsøge at frembringe et så autentisk og naturnært landskab som muligt. Samtidig skal samspillet mellem natur og kultur fremgå tydeligt, især i marskområderne. Vadehavet og marskarealerne skal beskyttes mod trusler fra natur- og havforurening samt byudviklingstendenser. Især havforurening skal have særlig opmærksomhed, eftersom hele Vadehavet er meget sårbart overfor miljøpåvirkninger. En kommende drift og udvikling i nationalparken bør derfor søge at imødekomme disse forureningstrusler, samtidig med at områdets øvrige natur og landskab skal bevares og styrkes – i samspil med områdets geologiske og topografiske baggrund. I DN regi betyder dette, at nationalparken skal forsøge at opfylde følgende:

- beskytte og forbedre forholdene for nationalparkens havområder, vadeblader, strande, klitter, strandenge og marskarealer samt sikre områder med urørt natur (natura 2000 områder samt § 3 natur)
- skabe fri dynamik, mangfoldighed og sammenhæng i naturen i nationalparkområdet samt aktivt give naturen mulighed for at udfolde sig, især for de arter og naturtyper, der har medvirket til at give Vadehavet sin særlige internationale status
- mindske eller helt stoppe udvaskningen af kvælstof fra landbrugsarealerne langs vadehavskysten samt naturgenoprette alle vandløb med udløb i Vadehavet
- modvirke at byudviklingen inddrager væsentlige naturområder, så nationalparken bevares intakt,
- skabe bedre sammenhæng mellem nationalparkens forskellige naturområder – især en bredere grøn korridor langs vadehavskysten
- arbejde med zoner i form af 1) kerneområder (natura 2000 områder, § 3 områder samt fredede arealer), 2) bufferzoner og 3) øvrige landskabsområder (kulturlandskaber, by, erhverv og korridorer). Dermed adskiller DN's forslag sig fra pilotprojektets forslag til zoner i 1) Naturzoner, 2) Kulturzoner og 3) By- og erhvervszoner.
- løbende overvåge naturen i nationalparken samt evaluere udviklingen
- Styrke samarbejdet og udviklingen i Vadehavsregionen med henblik på at fremme arbejdet og erfaringen med naturen i Vadehavsregionen.

Danmarks Naturfredningsforening bakker op om den nuværende afgrænsning af nationalparken. Dette er dog ikke ensbetydende med, at der ikke på sigt kan komme ændringer i nationalparkens afgrænsninger, specielt hvor det kan være med til at understøtte formålet med parken, og hvor der kan opnås enighed med de berørte lodsejere herom. Der bør fra starten arbejdes på at få udvidet nationalparken, især med henblik på afvandede arealer og naturgenopretningsområder (specielt Nørresø-projektet: se punkt 1.8 om Afgrænsning), samt at medtage allerede eksisterende fredede områder og natura 2000 områder i tilknytning til nationalparkområdet. På sigt skal der arbejdes på en udvidelse af nationalparken mod øst og mod nord, så flere marskarealer, hedearealer og skovarealer kommer til at indgå i nationalparken. Dette kan samtidig være med til at styrke den grønne korridor fra nord til syd.

2. Naturen

2.1 Havområder, vadeblader og højsande	
Nuværende tilstand:	<p>Havområdet i Nationalpark Vadehavet er naturligvis en af de vigtigste grunde til, at nationalparken blev udpeget. Havområdet er blandt de vigtigste i Danmark og sågar i hele Europa grundet dets specielle tidevandsforhold med bølger og havstrømme, og er sammen med de tyske og nederlandske dele af vadehavet eksempler på enestående havmiljøer med et rigt fugleliv. Havområdet er langt den største naturtype i nationalparken og indeholder alt fra havspejl, dyb og priler til vadeblader og højsande, som grundet tidevandet fremkommer som det eneste sted i landet.</p> <p>Havområdernes, vadebladernes og højsandenes betydning som raste-, yngle-, og fourageringsområde for fugle, havepattedyr og fisk er velkendt og af vital betydning for disse dyrs livscyklus.</p> <p>Påvirkninger på havområderne, vadebladerne og højsandene kommer primært fra menneskelige indgreb og aktiviteter, der ofte er komplekse og sammenhængende. Påvirkninger på vandkvaliteten og fysiske forhold i form af olieforurening og udledning af næringsstoffer fra både byer, industri og landbrug har således størst betydning for de marine områder. Skibsfart, fiskeri, sejlads, jagt (på vadeblader) og overflyvning udgør aktiviteter, der alle påvirker de marine miljøer enten ved forstyrrelser, forurening eller fiskeri. Særligt fiskeriet er problematisk, idet bådernes bundskrabende fiskeredskaber ødelægger havbunden og udretter store skader på bundmiljøet. Se i øvrigt afsnit 4 for mere om forurening af de marine områder.</p> <p>Havområderne, vadebladerne og højsandene i nationalparken er allerede fredet gennem en række nationale såvel som internationale aftaler og reguleringer (senest Natura 2000-reglerne). Hertil kommer, at det trilaterale samarbejde med Tyskland og Nederlandene er med til at stille krav til kvaliteten i havområderne samt på vadebladerne og højsandene, så Vadehavet fra Danmark i nord til Nederlandene i syd miljømæssigt og naturmæssigt fremgår i en sammenhængende og bæredygtig helhed. Derfor kan det forekomme mindre vigtigt at yde en indsats på dette område. Ikke desto mindre er det vigtigt fortsat at opretholde områdernes fredningsstatus, hvilket indebærer løbende overvågning af samt kontrol med områderne, især med henblik på forurening og menneskelige forstyrrelser. Nationalparken kan derfor fungere som middel til at sikre den fremtidige naturbeskyttelse.</p>
Mål:	<p>Som nogle af de vigtigste naturværdier i Nationalpark Vadehavet skal der særligt gøres en indsats for havområderne samt vadebladerne og højsandene, også selvom de på nuværende tidspunkt er fredede. Havområderne, vadeområderne samt højsande skal fungere som større sammenhængende og urørte naturområder og fortsat have lov til at udvikle sig dynamisk med et minimum af menneskelig påvirkning og indgreb. Dette indebærer en stadig sikring af et tilstrækkeligt omfang af havområder, vadeblader og højsande med minimal menneskelig påvirkning og indgreb.</p> <p>Jævnlig overvågning med henblik på at udbygge kendskabet til</p>

	<p>forurening og menneskelige forstyrrelser samt tilstanden af havmiljøet. overvågning af naturens udvikling i havområderne samt på vadeblader og højsande og etablering af referenceområder.</p> <p>Langt de fleste vadeområder og højsande skal totalfredes, så der skabes de bedste betingelser for fugle og havpattedyr med henblik på fødeområder og levesteder.</p> <p>Mindske forureningen af havmiljøet, hvilket indebærer at stoppe tilførslen af næringsstoffer, miljøfremmede stoffer og tungmetaller fra havne, byer, industri og landbrug samt nedbringe risikoen for olieforurening fra sejlads, fiskeri og industri.</p> <p>Planlægning og regulering af menneskelige aktiviteter i nærheden af vadeblader og højsande, så forstyrrelser undgås. Sejlads med motorbåde skal være forbudt i en vis afstand fra vadeblader og højsande. Se afsnit 8 om færdsel.</p>
<p>Handlingsplan kort sigt:</p>	<p>En hensigtsmæssig planlægning og regulering af menneskelige aktiviteter og indgreb skal sikre, at havområder, vadeblader og højsande forsat trives med minimum af menneskelige påvirkninger og indgreb. Fiskeri, sejlads, jagt, indsamling og færdsel skal ske efter nøje analyse af områdernes bæreevne.</p> <p>Vadehavet indeholder en del vandrefisk (eksempelvis Laks og Snæbel). Der skal derfor skabes bedre adgang for disse fisk til nationalparkens vandløb, blandt andet ved at skabe en mere naturlig overgangszone mellem saltvand og ferskvand i nationalparkområdet.</p> <p>Skabe sammenhæng mellem nationalparkens områder og naturværdier, så nationalparken samlede økologiske system kan bevares og udvikles.</p> <p>Hertil kommer mere samarbejde og ideudveksling med samarbejdspartnerne i de tyske og nederlandske dele af Vadehavet, herunder en fælles indsats for at styrke havmiljøet og havområderne.</p>
<p>Handlingsplan længere sigt:</p>	<p>Undersøge hvordan havspejlsstigningen vil påvirke Vadehavet i fremtiden, især med henblik på vadeblader og højsande.</p>

2.2 Marskområder	
Nuværende tilstand:	<p>Marskområderne, de inddigede såvel som de uinddigede, er sammen med vadeflader den vigtigste naturværdi i Vadehavsområde.</p> <p>Marsken et enestående eksempel på samspillet mellem natur og menneske og hvordan man kan udnytte lavvandsområdet langs Vadehavskysten ved hjælp af simple teknikker og indgreb. Dertil er marskområderne afhængige af århundreders digebyggeri, der har forandret det naturlige kystlandskab betydeligt og har gjort det muligt at afvande og opdyrke marsken.</p> <p>I dag er langt de fleste marskarealer udlagt til landbrugsdrift og marskenge, primært i form af afgræsning med kvæg samt i den senere tid også med korn- og majsproduktion (se også afsnit Erhverv: Landbrugsarealer). Driften er intensiv langt de fleste steder, med store negative forandringer i naturkvalitet til følge blandt andet for fuglelivet.</p>
Mål:	<p>De nuværende Natura 2000 marskarealer i nationalparken skal bevares og styrkes bl.a. som et symbol på samspillet mellem natur og menneske, men også fordi dette samspil netop giver den økologiske kvalitet, der er årsagen til, at Vadehavsområdet er blevet udpeget som nationalpark.</p> <p>Landbruget i området må udvikles i retning af mere ekstensiv landbrugsdrift til fordel for naturkvaliteten.</p> <p>Sikre de åbne, flade, inddigede marskområder samt sikre et marsklandskab der i højere grad end det er tilfældet nu, er præget af forskellig udnyttelse (fx i form af mere varieret afgræsning og høslet) og forskellig fugtighed (fx ved at fremme de naturlige vandstandsvariationer).</p>
Handlingsplan kort sigt:	<p>Forbedre vilkårene for fuglelivet i marskområderne ved at genskabe den våde eng med en varieret overflade.</p> <p>Øget overvågning af fuglelivet.</p>
Handlingsplan længere sigt:	<p>Inkludere flere og større marskområder i nationalparken, primært de Natura 2000 områder, der allerede grænser op til nationalparken.</p>

2.3 Moser	
Nuværende tilstand:	<p>Der er kortlagt 1.227 ha moser omfattet af naturbeskyttelseslovens § 3 i undersøgelsesområdet for Nationalparkens pilotfase (Model 3).</p> <p>Arealerne befinder sig primært som fattigkær i lavningerne i klitterne og klithederne, og som overgangsfattigkær, rørsump eller pilesump i dalsænkningerne langs området vandløb.</p> <p>Størstedelen af mosearealer i Nationalparken forekommer på Fanø. I Nationalpark Vadehavet er der registreret 363 hektar med EU habitattypen "fugtige klitlavninger (2190)" på henholdsvis Fanø og Rømø. Langt størstedelen af denne naturtype findes på Fanø.</p> <p>På Fanø er der mange mindre fugtige klitlavninger spredt ud over øen, men de store områder med klitlavninger ligger umiddelbart syd for sommerhusområdet Rindby Strand (Paradisdamen og Gåsehullerne) og på Sydfanø (Fra Pælebjerg til nedkørslen ved Sønderho sydspidsen, i Skifterne, Havsides Bjerge og Vindgab Bjerge).</p> <p>I knap halvdelen af klitlavninger på Fanø er naturtilstanden moderat. Det gælder bl.a. for Gåsehullerne og Vindgab Bjerge. I mange af lavningerne er der opvækst af tagrør, blåtop og gråris.</p>
Mål:	<p>Målet er at alle arealer med naturtypen fugtige klitlavninger (2190) i Nationalpark Vadehavet har en god naturtilstand i år 2018 (første planperiode) og en høj naturtilstand i år 2024 (anden planperiode)</p> <p>Mosearealerne skal beskyttes og bevares med varierende driftsformer som lysåbne naturarealer, hvor både artsrigdommen, landskabet og naturens særlig dynamik beskyttes og sikres.</p> <p>For mosearealerne er det vigtigt at deres naturlige tilstande bliver bevaret, så den oprindelige mosevegetation bevares. Hertil skal al tilgroning fjernes, så vilkårene for vegetationen ikke bliver presset. En pleje- og græsningsstrategi for nationalparkens moseområder kan skabe et godt overblik over, hvordan dette arbejde skal gøres samt skabe et bedre overblik over de enkelte områder og deres artsrigdomme.</p>
Handlingsplan kort sigt:	<p>Lave en pleje- og græsningsstrategi for nationalparkens mosearealer for at holde områderne lysåbne og med fokus på, hvordan tilgroning undgås.</p> <p><u>Forslag til konkrete tiltag på Fanø:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Stoppe tilførsel af næringsstoffer fra sommerhusområdet i Rindby til Gåsehullerne ved kloakering af hele sommerhusområdet. • Undgå yderligere afvanding af sommerhusområdet i Rindby, Paradisdalen og Gåsehullerne. • Bekæmpelse af bjergfyr, klitfyr, rynket rose og gråpil i Gåsehullerne, Paradisdalen, Havsidesbjerge og Skifterne. • Naturpleje i klitlavninger med sjældne arter. • Igangsætte Sønderho strandsøprojektet: Henvendelse om dette projekt til Fanø Kommunes Agendagrube.
Handlingsplan længere sigt:	

2.4 Heder	
Nuværende tilstand:	<p>Der er registret ca. 3.862 ha. hede i Nationalparken, heraf er ca. 1.600 ha registret som en prioriterede EU habitattype "<i>Kystklitter med dvægbuskvegetation (2140)</i>". Klithederne findes især på Fanø og Rømø. Klithedernes mere kuperede terræn gør, at vegetationen er mere varieret end ved en indlandshede.</p> <p>Hvis hedepræget skal bevares, skal klithedearealerne fortsat plejes, hvilket indebærer jævnlig græsning og afbrænding. Krat og buske skal ryddes og invasive arter skal fjernes. På den måde kan pleje af klithederne ikke blot være med til at bevare og beskytte denne naturtype, men også genoplive gamle plejetraditioner. Hertil kan eksempelvis anvendes dyr til græsning, samtidig med at områderne indhegnes.</p>
Mål:	<p>Målet er at alle arealer med habitattypen "<i>Kystklitter med dvægbuskvegetation (2140)</i>" i Nationalpark Vadehavet har en høj naturtilstand i år 2018 (første planperiode) og at den høje naturtilstand fastholdes fermover.</p> <p>Klitheden skal beskyttes og bevares med varierende driftsformer som store lysåbne naturarealer, hvor både artsrigdommen, landskabet og naturens særlig dynamik beskyttes og sikres.</p> <p>For klithedearealerne er det vigtigt at deres naturlige tilstande bliver bevaret, så den oprindelige hedevegetation bevares. Hertil skal al tilgroning fjernes, så vilkårene for vegetationen ikke bliver presset.</p> <p>En pleje- og græsningsstrategi for nationalparkens klithedeområder kan skabe et godt overblik over, hvordan dette arbejde skal gøres samt skabe et bedre overblik over de enkelte områder og deres artsrigdomme.</p> <p>Samtidig skal nationalparken arbejde for en udvidelse af nationalparken mod nord (se også afsnit 1.8 om Afgrænsning). Dette vil give flere og større hedearealer i nationalparken, hvoraf især Kallesmærsk Hede mellem Ho Bugt og Blåvands Huk bliver et relevant bidrag i den sammenhæng.</p>
Handlingsplan kort sigt:	<p>Lave en pleje- og græsningsstrategi og -plan for nationalparkens hedearealer for at holde områderne lysåbne og med fokus på, hvordan tilgroning undgås.</p> <p>Gennemføre pleje- og græsningsplan for mindst 50 % af klithedearealet inden 2015.</p>
Handlingsplan længere sigt:	<p>Få udvidet nationalparken mod nord og dermed inkluderer Kallesmærsk Hede. Opfølgning af Handlingsplan på kort sigt.</p>

2.5 Overdrev	
Nuværende tilstand:	<p>I nationalparken er 354 ha kortlagt som overdrev, hvoraf de 283 er registeret på Fanø.</p> <p>I nationalparkområde findes overdrevene især på tørre arealer, som af forskellige årsager ikke har været brugt til dyrkning, enten på grund af den ringe næring i jorden eller fordi de har været svært tilgængelige. Overdrev i nationalparken fungerer også som overgangsarealer mellem strande, klitheder og engarealer. Særligt for øerne er desuden, at mange af overdrevene typisk findes på kalkrig, sandet bund et stykke fra havet. Flere sjældne planter, urter og moser lever på overdrevene, mens overdrevets mange blomster tiltrækker mange sommerfuglearter. Det er vigtigt for overdrevene at de bliver plejet, dvs. græsset. Dog er græsdækket ofte begrænset, hvorfor interessen for at have græssende dyr på overdrevene er lille. Alligevel skal overdrevene holdes lysåbne, hvilket for det første kræver at krat og buske fjernes, og for det andre kræver en plejeplan med græsning.</p>
Mål:	<p>Naturtypen overdrev skal i hele Nationalpark Vadehavet være kendetegnet ved en høj naturtilstand i år 2018.</p> <p>Overdrevene skal beskyttes og bevares som store lysåbne naturarealer, hvor både artsrigdommen, landskabet og naturens særlig dynamik beskyttes og sikres.</p>
Handlingsplan kort sigt:	<p>En pleje- og græsningsstrategi for nationalparkens overdrevsområder der kan skabe et godt overblik over, hvordan overdrevene holdes lysåbne samt skabe et bedre overblik over de enkelte områder og deres artsrigdomme.</p> <p>Undgå byudvikling i overdrevsområderne.</p>
Handlingsplan længere sigt:	

2.6 Skov/plantager	
Nuværende tilstand:	Egentlig skov findes ikke i Nationalpark Vadehavet. Dog findes enkelte plantageområder, der i dag dækker over ca. 3.200 ha. Plantagerne befinder sig primært på Fanø, Rømø og lang Ho Bugt og blev i sin tid plantet for at hindre sandflugt og for at skaffe arbejde og brændsel til den lokale befolkning. I dag er skov- og plantageområderne med til at give naturen og landskabet i nationalparkområdet variation, ligesom plantageområderne er levested for enkelte sjældne arter, så som Natravn og Rødrygget Tornskade. Dertil kommer, at områderne også er mere robuste i forhold til presset fra mere rekreative aktiviteter end de øvrige naturværdier i nationalparken.
Mål:	Der skal ikke plantes mere plantage, men i stedet fokusere på klit- og hedelandskabet, der er mere karakteristisk for vadehavslandskabet. Samtidig skal al træ- og buskvækst reguleres, så de lysåbne naturtyper friholdes for beplantning og tilgroning, og på den måde bevarer deres unikke naturindhold.
Handlingsplan kort sigt:	Nyplantning skal være hjemmehørende arter. Arbejde for at spredning af træer fra plantagerne til de lysåbne arealer mindskes.
Handlingsplan længere sigt:	

2.7 Engarealer (strand-, natur-, og kulturenge)

Nuværende tilstand:	<p>Strandeng er en udbredt landskabstype i Nationalpark Vadehave. De findes blandt andet langs kysterne på Skallingen og vadehavsøerne samt langs de mange marskarealer ud mod vandsiden. De indgår som en del af strategien med at bevare og udvikle det åbne landskab, som netop er så karakteristisk for nationalparken.</p> <p>Der har før været langt større engarealer i Vadehavsområdet og store dele af marsklandskabet var sammenhængende engarealer. Men landbrugets intensivisering og udlæg af arealer til dyrkning og græsmarker har reduceret engarealerne både i størrelse og antal, så de fleste enge i dag ligger mere fragmenteret som små frimærker i det intensivt dyrkede landskab.</p> <p>Der findes forskellige typer af engarealer i nationalparken. I det nedenstående bliver de derfor behandlet hver for sig.</p> <p><u>Strandenge</u></p> <p>I nationalpark Vadehavet fordeler de ca. 7.300 hektar strandeng med:</p> <ul style="list-style-type: none"> 3.150 ha på sandaflejringer på Skallingen og øerne i Vadehavet. 4.000 ha på marskdannelser på fastlandskysten og foran havdigerne på Rømø og Mandø. 100 ha brakvandspåvirket strandeng omkring Vardes Å's udløb. 50 ha opvækstområder i Knudedyb Tidevandsområde (det østlige af Keldsand) og Kongeåens udløb. <p>Nogle strandenge i Vadehavet ligger urørte hen, mens store dele af de oprindelige strandenge er blevet inddiget. Andre strandegne er i en eller anden udstrækning regulerede gennem afgræsning og afvanding.</p> <p>Naturtilstanden er registreret for ca. 6.260 ha af strandengsarealerne i Nationalparken. Naturtilstanden varierer fra en ringe tilstand til høj tilstand. Det er imidlertid kun under 1/3 del af de registrerede strandenge, der har en i høj naturtilstand. Der store geografiske forskelle på naturtilstanden.</p> <p>På Skallingen forekommer det største sammenhængende areal af strandeng og det også her den største andel af strandeng med høj naturtilstand forekommer. På Fanø forekommer der slet ingen strandengarealer med en høj naturtilstand.</p> <p>På godt 1.000 hektar strandeng er naturtilstanden moderat-ringet. På Fanø er strandengene vurderet i moderat tilstand på hele sydøstlige del af Fanø fra Albuebugten til Sønderho og langs hele den sydvestlige del af Fanø fra Pælebjerg til Sønderho.</p> <p><u>Naturenge</u></p> <p>Denne engtype bliver, modsat kulturenge, aldrig gødet eller sprøjtet og kun meget sjældent – og helst aldrig – jordbehandlet. Overfladen er derfor som regel ujævn med knolde og tuer, der stikker op hist og pist. Naturengene er gode mikrohabitater, hvor både dyr og planter trives.</p> <p>Naturengene opdeles endvidere i to varianter: Fattigkær og Riggkær. Fattigkærene findes primært på vadehavsøerne i klitlavningerne mellem fugtig Klokkelynghede og strandengene. De kan være let græssede og</p>
---------------------	---

udgør som regel mindre arealer i de græssede strandenge og tørre græsarealer på stranden og i klitterne.

Rigkærene findes primært som strøg i de vestlige klitrækker på Rømø og Fanø, hvor aflejringer af havskaller giver jorden et kalkrigt indhold. Rigkærene er også levested for mange arter og bliver nogle gange også refereret til som 'blomsterenge'.

På grund af naturengenes varierede plantevækst og landskab, er de levesteder for en lang række smådyr, som igen er vigtige som fødegrundlag for fouragerende og ynglende fugle.

I Nationalparken er der kortlagt 18 ha af naturtypen rigkær (7230) dels i Varde Ådal og langs Ribe Østerå, dels kystnært på Fanø og Rømø. I nationalparken forekommer pt. ingen arealer, hvor naturtilstanden for naturtypen rigkær er vurderet til at være i en høj tilstand. Knap en tredjedel af arealet er i god naturtilstand, mens de to tredjedele er i moderat naturtilstand.

Rigkær findes i små spredte forekomster og er derfor truet af fragmentering. Prognosen er ugunstig eller vurderet ugunstig for rigkær på grund af næringsstofbelastning, tilgroning, uhensigtsmæssig vandstandsforhold, invasive arter og arealreduktion.

Kulturenge

Kulturengene udgør langt størstedelen af de ferske enge i nationalparken og er nogle fugtige vedvarende græsarealer, der som følge af menneskets udnyttelse samt brug af landskab primært fungerer som græsningsområder for husdyr. De har altid været landskaber, hvor samspillet mellem natur og kultur har fremgået meget tydeligt, og naturværdierne i disse landskaber kun kan bevares ved en fortsat drift med afgræsning eller høslet. Til gengæld er kulturpåvirkningen så intens, at kulturengene modsat de mere artsrige strandenge og naturenge er fattig på forskellige arter. Kulturpåvirkningen er primært i form af gødsugning, sprøjtning, udgrøftning, rødræning eller omlægning.

Plantevæksten på kulturengene er fattig og der findes kun få naturlige engplanter. Den dominerende vegetation er således få arter af kulturgræsser, der gror i det jævne landskab. På grund af den fattige plantevækst findes kun få dyrearter i små bestande. Dog er kulturengene vigtige for en del ynglende og mere almindelige engfugle, så som Vibe, Rødben og Engpiber. Hertil kommer enkelte træfugle, der bruger kulturengene som raste- og fourageringsområder. Fuglene fortrækker dog for det meste naturengene samt større sammenhængende engområder med få forstyrrelser og mere varieret vegetation.

Foruden strandenge, naturenge og kulturenge findes også en række engområder ved de ydre kog i Tøndermarsken, der dog ikke overholder kriterierne for engarealer. Disse områder fungerer som græsarealer.

Alle tre typer engarealer oplever forstyrrende elementer. Nogle er naturlige, mens andre kommer af menneskelige påvirkninger eller tilstedeværelse. Eksempelvis er naturindholdet på kulturengene og visse strandengsarealer stærkt påvirket af landbrugsdrift, blandt andet ved afgræsning (strandenge) eller gødsugning, afvanding, dræning etc. (kulturenge), hvilket medfører en begrænset variation blandt flora og fauna. Landbrugsdriften er dermed altafgørende for naturindholdet på disse engområder.

	<p>I Nationalpark Vadehavet er der registreret seks naturlokaliteter med naturtypen Tidvis våd eng (6410). Tre af disse lokaliteter findes på Fanø, hvoraf den største lokalitet er Bjerges Leje, der ligger nordvest for Sønderho by. Bjerges Leje er den af de seks lokaliteter i Nationalpark Vadehavet, hvis naturtilstand er ringest. Naturtilstanden for Bjerges Leje (6410) er moderat.</p>
Mål:	<p>Alle arealer med habitattypen <i>strandeng</i> (1330) i Nationalpark Vadehavet har en høj naturtilstand i år 2018 (første planperiode).</p> <p>Alle arealer med habitattypen <i>rigkær</i> (7230) i Nationalpark Vadehavet har en høj naturtilstand i år 2018 (første planperiode)</p> <p>Arealet for <i>rigkær</i> øges og der skabes sammenhæng mellem fragmenterede forekomster senest i 2024.</p> <p>Alle arealer med <i>Tids våde enge</i> (6410) i Nationalpark Vadehavet har en høj naturtilstand i år 2018.</p> <p>Skabe bedre naturgrundlag for engområderne, så de kan trives og udvikle sig samt skabe sammenhæng med de øvrige naturtyper i nationalparken. Naturgrundlaget skal ske efter bæredygtige principper og målsætningen skal være at skabe større engområder med mere varieret, naturlig plantevækst, en varieret overfladestruktur, vekslende fugtighedsforhold og et rigt fugleliv. Herunder hører at overvåge udviklingen.</p> <p>Sikre den fortsatte afgræsning af visse engområder (især natur- og kulturenge) i form af forskellige græsningsintensiteter, så de dyr og planter, der er afhængige af afgræsningen, ikke forsvinder. Dette medfører også at holde invasive arter ude. Hertil kommer, at fjerne forureningsfaren fra de mere intensivt dyrkede landbrugsarealer, der støder op til kulturengarealerne, samt mindske – og i længden helt stoppe - brugen af gødsning, sprøjtning og dræning på kulturenge samt afvanding på strand- og naturenge. Dette inkluderer rensning af grøfter og dræn samt at få vandet tilbage i landskabet og i øvrigt at sikre en god vandkvalitet.</p> <p>Udpegning af flere natur- og strandengsarealer med naturlige overfladeformer, naturlig plantevækst, uden reguleringer og i fri dynamik, og uden påvirkning fra afgræsning og afvanding. Dette kræver, at man fastholder omfanget og kvaliteten af nuværende uregulerede strandenge samt planlægger en rumlig fordeling af nye dynamiske, urørte natur- og strandengarealer, så man sikrer nogle gode rammer for en varieret flora og fauna, der kan trives uforstyrret. Nye områder skal især udpeges der, hvor strandengene er opstået naturligt og skal ikke afgræsses. Dette vil medføre forskellige typer af uregulerede natur- og strandenge i nationalparken af stor værdi ikke blot for flora og fauna, men også for oplevelsen af denne naturtype i nationalparken.</p> <p>Beskytte og bevare engarealernes betydning for rastende, ynglende og fouragerende fugle samt være opmærksom på sårbare og skrøbelige områder med sjælden eller følsom plantevækst (blandt andet de enkelte orkidé-arter i naturengene). Hertil hører at udvide og fastholde især strandenge og naturenge som områder med urørt natur.</p> <p>Pleje og beskytte engarealernes fysiske og økologiske processer gennem minimal menneskelig påvirkning og ekstensiv udnyttelse af</p>

	<p>kulturengarealerne (blandt andet i form af varieret afgræsning med forskellige husdyr og ved høslet). Dertil kommer at fremme de hydrologiske forhold på engarealerne, så vandet kommer tilbage i landskabet på mere naturlig vis samt at reducere afvandingen på større arealer.</p>
<p>Handlingsplan kort sigt:</p>	<p>Engarealerne skal formidles som en landskabstype, der ikke blot er karakteristisk for nationalparkområdet, men også som en måde, hvorpå man kan forstå, hvordan mennesket gennem århundreder har udnyttet de specielle vilkår, som denne natur- og landskabstype indeholder.</p> <p>Sørge for forskellige græsningsintensiteter samt styring af græsningstryk og –periode på kulturrenge. Vintergræsnings skal undgås for at sikre stabiliteten i vegetationen, mens der på større arealer skal foregå en reduceret afvanding. Især på strandenge og naturenge skal naturlig plantevækst fremmes.</p> <p>Undersøge engarealernes betydning og potentiale som spredningskorridorer mellem de andre naturområder i nationalparken. Dette kan blandt andet skabe grundlag for en endnu bredere, grøn korridor fra Ho Bugt i nord til Tøndermarsken i syd, idet engarealerne er velegnede som disse grønne overgangszoner eller mellemzoner</p> <p><u>Forslag til konkrete tiltag på Fanø:</u> At gennemføre følgende konkrete tiltag, der bidrager til bevare og styrke et varieret artsindhold på engene.</p> <p>1) Fodenseng (Strandeng) Afgæsning af Fodenseng på Halen, der pt. vokser til tagrør.</p> <p>2) Skideneng (Strandeng) Grøfterne på Skideneng lukkes, der sikres en ekstensiv afgræsning og området gøres rævefrit. Skideeng ligger i den sydvestlige udkant af Nordby. Etablering af et fugleskjul ved havnemolen kan fremme beboers og gæster mulighed og dermed glæde ved at observere fuglelivet. Formålet er at skabe forbedrede yngle- og opvækstvilkår for engfugle samt give beboer og gæster mulighed for rigere naturoplevelser.</p> <p>3) Grønningen (Strandeng) Den ekstensive afgræsning på Fanøs nordlige strandeng fortsætter, udløbet fra Storedal lukkes, færdsel i området begrænset i yngleperioden og der iværksættes en bekæmpelse af ræve i området. Formålet er skabe forbedrede yngle- og opvækstvilkår for engfugle.</p> <p>4) Bjerges Leje (Tidvis våd eng) Iværksætte en undersøgelse af hvilke tiltag, der kan bidrage til at styrke naturtilstanden i Bjerges Leje. Planlægge og gennemføre de tiltag, der bidrager med skabe en god naturtilstand.</p> <p>5) Etablering af projekt Sønderho Strandsø med henblik på at pleje rigkærsområderne mellem 1 og 2. klitrække på Fanø</p> <p>6) Opmærksomheden henledes på den strandengsdannelse, der for tiden foregår på Fanøs vestkyst. Her bør der tages tiltag til at styrke og formidle denne udvikling.</p>
<p>Handlingsplan længere sigt:</p>	<p>Skabe bedre vilkår for engarealerne, blandt andet ved at pleje og beskytte områderne som et af de bedst bevarede natur- og kulturlandskaber i nationalparken. Hertil kommer at sikre, at</p>

	engarealerne kan udvikle sig naturligt og dynamisk med begrænset menneskelig indgriben og forstyrrelser samt at skabe muligheder for at genetablere større sammenhængende engområder med ekstensiv og mere naturnær drift i marsken.
--	--

2.8 Strande og klitter

Nuværende tilstand:

De store, åbne strand- og klitlandskaber er karakteristiske for i Nationalpark Vadehavet og findes på vadehavssøernes vestvendte kyster og vestsiden af Skallingen. Det er nogle af de mest dynamiske og foranderlige økosystemer i nationalparken, idet man kan se både tidlige og ældre udviklingsstadier. Uden menneskelig indgriben indeholder strand- og klitområderne store naturværdier, idet naturens frie dynamik skiftevis skaber og fastholder disse landskaber. Der er således også store potentialer for at fastholde og udvide store dele af strand- og klitlandskaberne som urørt natur.

Rent landskabsmæssigt adskiller klitarealerne sig fra stranden ved at være delt i tre bæltter fra vandet og ind mod land: først det hvide, sandede bælte, dernæst det grønne/brune/grå bevoksede bælte og til sidst klitheden, der blev behandlet i afsnit 2.4 Heder.

Sandarealerne er ligesom højsandene forholdsvis robuste, men den naturlige dynamik er alligevel meget udsat for menneskelig påvirkning, især de få, sparsomme og sårbare vegetationer samt dyreliv. De største forstyrrelser på plante- og dyreliv er forurening fra havet og alle former for færdsel på stranden.

Store dele af klitarealerne er fredet gennem § 3 og ved klitfredning. Nogle forstyrrelser kan være alvorlige for klitternes naturlige dynamik, f.eks. turisternes færdsel i klitterne og sommerhusbyggeri. Klitterne er meget følsomme overfor pres og den i forvejen meget sårbare klitvegetation er mange steder i fare for at forsvinde.

En mere alvorlig trussel er kombinationen af kvælstofdeposition og manglende pleje.

Sidst men ikke mindst er sommerhusområder samt nye veje og stier et løbende problem for klitterne, eftersom de beslaglagte arealer til sommerhuse, veje og stier nedbryder klitterne og medvirkende til at indfører plantearter udkonkurrerer den naturlige vegetation (bandt andet Rynket Rose).

En af de største udfordringer for strand- og klitarealerne i nationalparken er pres fra de mange turister, der nyder godt af både stranden og klitterne. Om sommeren er strandene fyldt med turister. Og siden det er tilladt at køre med sin bil ned til og på stranden, medvirker det, at stranden slides stærkt med det resultat, at planterne får svært ved at spire og gro. I værste fald går det ud over dannelsen af klitter og dermed også den fri dynamik og udvikling i landskabet. Dertil kommer, at forureningen fra turister og biler også er med til at true disse to følsomme naturtyper samt dyrelivet.

Der er kortlagt knap 1.000 ha af den prioriterede EU habitattype *Stabil kystklitter med urteagtig vegetation (2130) (grå/grøn klit)*

I nationalparken forekommer pt. ingen arealer, hvor naturtilstanden for den prioriterede klitnaturtypen *Stabil kystklitter med urteagtig vegetation (2130)* er vurderet til at være i en høj tilstand.

Af de ca. 1000 ha kortlagt grå/grøn klit i Nationalparken er godt

	<p>halvdelen i god naturtilstand. Den anden halvdel af arealet er i moderat til ringe tilstand. Den lave naturtilstand skyldes især tilgroning samt hindring af landskabsdynamik.</p> <p>På Fanø er naturtilstanden for den grå/grønne klit mange steder kun moderat. Dette gælder bl.a. i dele af Havsidens Bjerge, den nordligste del af kystklitten ved Grønningen, arealer øst for Gåsehullerne, arealer nordvest og vest for plantagen samt hele den yderste sydvestlige og sydlige klitrække.</p>
<p>Mål:</p>	<p>I Nationalpark Vadehavet har den prioriterede klitnaturtyper <i>Stabil kystklitter med urteagtig vegetation</i> (2130) en høj naturtilstand i 2018 (første planperiode).</p> <p>Strand- og klitområderne skal kunne udvikle sig naturligt og dynamisk. Habitattyper <i>begyndende klitdannelser</i> (2110) skal have gode betingelser for at udvikle sig.</p> <p>Sikre strand- og klitnaturtyperne som sammenhængende naturområder der er i samspil med de øvrige naturtyper i nationalparken. Der skal derfor skabes rammer for at udvalgte strand- og klitområder kan udvikle sig dynamisk uden menneskelig indgriben (eksempelvis hele strand- og klitarealet på Skallingen samt udvalgte steder på Fanø, Mandø og Rømø). Formålet være naturbevarelse og naturpleje samt formidling af netop disse to naturtyper og deres vigtighed for vadehavslandskabet.</p> <p>Aktiviteter der udføres på strand- og klitarealer med foregår under størst mulig hensyntagen til naturen og med et bæredygtigt naturgrundlag som udgangspunkt. Dvs. at aktiviteter må stadig foregå, men så vidt muligt uden at belaste områdernes naturgrundlag.</p>
<p>Handlingsplan kort sigt:</p>	<p>Strand- og klitområderne skal løbende overvåges for at skabe de bedste rammer for flora og fauna.</p> <p>Bekæmpe og forebygge tilgroning i klitterne. Bekæmpelse af bjergfyr, klitfyr, rynket rose og gråpil i klitterne bl.a. Havsidensbjerge og Skifterne på Fanø.</p> <p>Der udarbejdes en færdselsplan for biltrafikken på strandarealerne, der regulerer og begrænser færdslen på flade strandområder og omkring unge klitdannelser på Fanø og Rømø. Strand- og klitområder skal beskyttes mod pres fra turister, dvs. at begrænse eller helt lukke adgangen til nøje udvalgte områder, så man kan bevare nogle uforstyrrede områder til fremtiden. Disse områder skal udvikle sig naturligt og dynamisk til gavn for artsrigdommen og naturkvaliteten. Hertil kommer begrænsninger for ridning samt tiltag rettet mod klitdæmpning, afvanding og afgravning af sand.</p> <p>Der skal laves en forvaltningsplan for strand- og klitområderne i nationalparken med særligt fokus på, hvilke områder der skal fredes og hvilke områder turisterne fortsat må benytte. Planen skal foruden en karakteristik af de forskellige områder indeholde strategier for naturpleje og naturbeskyttelse samt zonerings af aktiviteter.</p> <p>Hertil hører en udpegning af, hvilken natur der er specielt sårbar og bruge den viden til at finde frem til strand- og klitområder med størst fredningsværdi. Herunder hører også at finde ud af, hvilke områder der bruges mest af rastende, fouragerende og ynglende fugle. De områder der ender med at blive fredet, skal have en høj naturværdi og</p>

	<p>fugleaktivitet, og skal formidles til publikum, så de forstår, hvorfor området er fredet.</p> <p>Klitdæmpning skal kun ske i tilfælde af, at der er fare for at sandet vil forstyrre stier eller sommerhusområder. Der skal derfor laves en handlingsplan for i hvilke områder, der skal gøres en indsats.</p> <p>Sommerhusbyggeriet skal opstrammes og planlægges, så det så vidt muligt ikke ødelægger eller forstyrrer klitarealerne.</p>
<p>Handlingsplan længere sigt:</p>	

3. Landskabsudvikling	
<p>Nuværende tilstand:</p>	<p>Det nuværende landskab i Nationalpark Vadehavet er først og fremmest kendetegnet ved havets store, åbne flader, hvor højsande og vadeflader veksler og skifter i takt med tidevandets gang. Dernæst er nationalparken også karakteriseret ved kystlandskabets flade, åbne landskab, hvor digerne, de afvandede hede-, mose-, og engarealer og de store marskområder bag digerne dominerer udsynet fra kysten ind mod land. Hertil kommer Vadehavsøerne Fanø, Mandø og Rømø samt halvøen Skallingen, der alle er karakteriseret ved deres karakteristiske kystlandskaber med store, åbne strandarealer og klitter kombineret med eng- og hedearealer. Sidst men ikke mindst kommer de mange åer (Varde Å, Sneum Å, Kongeå, Ribe Å, Rejsby Å, Brøns Å, Brede Å og Vidå) i nationalparken samt Ho Bugt mellem Skallingen og Marbæk, der er centrum for den nordlige del af nationalparken.</p> <p>Der er kun få landskabsforstyrrelser i nationalparken og skyldes primært enkelte vindmøller forskellige steder langs Vadehavskysten (blandt andet ved Ballum, Måde, Sneum og Koldby), el-master samt industri (Esbjerg, Ribe og Tønder) og landbrug (landbrugsbygninger).</p>
<p>Mål:</p>	<p>At bevare og udvikle det flade, åbne vadehavslandskab, der er så karakteristisk for nationalparken. Der skal laves en handlingsplan med målsætninger for landskabsudviklingen, sådan at de nuværende flade, åbne landskaber bevares, mens andre områder og landskaber skal genskabes, fx gennem naturgenopretning (fx <i>Nørresø-projektet</i> omtalt i om Afgrænsning) eller naturpleje. Landskabelige hensyn skal til hver en tid veje tungere i forhold til placering af større tekniske anlæg og bevoksning.</p> <p>De karakteristiske små landsbyer og marskgårde samt værfter i landskabet skal bevares, dels som en vigtig historisk del af vadehavslandskabet og dels for at bevare kulturlandskabet i nationalparken.</p> <p>Landskabet skal fremvise et sammenhængende område og en sammenhængende natur i overensstemmelse målsætningen om at fremvise noget af det bedst beskyttede natur i Danmark. Dette hænger også tråd med de øvrige tyske og hollandske dele af vadehavsregionen, der også har holdt deres vadehavsområder store og åbne med en fremhævelse af naturens unikke vilkår i vadehavsområdet.</p> <p>En eventuel udvidelse af nationalparken mod øst og nord skal tage hensyn målsætningen om at bevare vadehavets flade, åbne landskab. Forstyrrende elementer i nye nationalparkområder skal derfor også søges mindsket eller helt fjernet.</p> <p>Byudvikling og byudvidelser skal planlægges, så det ikke går ud over hverken naturen eller landskabet i nationalparken. Dette gælder især for Esbjerg, der stadig vokser både mod nord og mod øst. Hertil kommer Ribe, og i mindre omfang også Hjerting, Skærbæk og Tønder, men er dog ikke store trusler med henblik på byudvidelser. Herunder hører også opmærksomhed ved landbrugets opførelser af nye anlæg samt</p>

	bebyggelse i sommerhusområder, hvor stadig flere sommerhuset udvider i størrelse og højde.
Handlingsplan kort sigt:	<p>Mindske eller fjerne de nuværende og fremtidige landskabsforstyrrelser. Store el-master skal fjernes og el-ledninger skal nedgraves, mens store landbrugsbygninger skal begrænses, eksempelvis biogasanlæg og siloer. Industriens bygninger i byerne er dog svære at gøre noget ved, men er dog heller ikke synlige i en sådan grad, at der skal gøres noget ved det. Generelt skal det være sådan, at man som besøgende i nationalparken skal kunne se, at man befinder sig i en nationalpark. Derfor skal det første, man får øje på, ikke være hverken el-master, industriskorsten, landbrugsanlæg eller siloer.</p> <p>Holde træbevoksning nede og beholde det åbne landskab som en primær faktor frem for mere skov. Dette gælder også i områderne med plantager og skove, der på nuværende tidspunkt befinder sig i nationalparken, blandt andet i området omkring Ho Bugt samt på Fanø.</p>
Handlingsplan længere sigt:	<p>En fortsat prioritering af det flade, åbne landskab til fordel for de naturværdier, der ønskes fremhævet i nationalparken, nemlig store havområder, vadeflader, strande, klitter, strandenge og marsk.</p> <p>Være opmærksom på en eventuel fremtidig havspejlsstigning og hvad dette vil have af konsekvenser for landskabet, herunder fokus på digesikkerhed og kystbeskyttelse.</p>

4. Forurening	
Nuværende tilstand:	<p>Selvom Vadehavet er et af de steder i Danmark, der er mest beskyttet gennem internationale regler og aftaler (senest natura 2000-bestemmelserne), er forurening en reel trussel og problematik, som også Vadehavet kæmper med. Forureningstruslen er til stede overalt i nationalparken og kommer primært fra 1) landmændene og deres markarealer og 2) erhvervsfiskeriet og fiskeindustrien samt 3) turismen i nationalparkområdet.</p> <p>Som maritim nationalpark er det især havet og livet i havet, der er udsat i Nationalpark Vadehavet, idet kombinationen af udvaskning af næringsstoffer og kvælstof fra landbruget og udslip af olierester samt andre skadelige metaller fra havne forringer vandkvaliteten og dermed også livsbetingelserne for dyr og planter.</p> <p>Truslen fra landbruget beror primært på, at næringsstoffer og kvælstof bliver udvasket gennem nationalparken vandløb for til sidst at ende ude i Vadehavet. Dette skaber problemer for livet i vandløbene og i den indre del af Vadehavet, og medfører en række uønskede virkninger, blandt andet høje klorofylkoncentrationer, masseopblomstring af planteplankton samt store mængder eutrofieringsbetingede makroalger. Dertil forringer det drikkevandskvaliteten. Værst er det dog, at udvaskningen af skadelige stoffer i Vadehavet skader et i forvejen sårbart økosystem, hvilket ikke blot medfører forringelse af havmiljøet, men også truer Vadehavets vigtige status som en af Europas vigtigste rasteplasser for tusindvis af fugle. Bliver den skadelige påvirkning fra landbruget for stor og ukontrollerbar, kan det vise sig at være en svær, hvis ikke umulig, opgave at genoprette Vadehavets økosystem.</p> <p>En anden stor forureningssynder især i den nordlige og vestlige del af Vadehavet er Esbjerg Havn. Især skal nævnes klapningerne.</p> <p>Trods fald i udledningen af miljøfremmede stoffer de senere år er der fortsat et kritisk niveau af zink, cadmium, nikkel, bly samt PCB, TBT og PAH'er i Vadehavet, eftersom disse stoffer bliver i miljøet i meget lang tid.</p>
Mål:	<p>Mindske forurening af havmiljø (både vadeflader og havområder) fra landbrug og hindre mulige miljøkatastrofer (blandt andet olieudslip og skibsforslis).</p> <p>Fjerne de store mængder næringsstoffer, miljøfremmede stoffer og tungmetaller, der bliver tilført naturen i Vadehavet. Især skal opmærksomheden henledes på klapningerne fra Vadehavet havne.</p> <p>Alle vandløb med udløb i Vadehavet skal vedligeholdes og oprensnes for på den måde at friholde dem for kvælstof og andre næringsstoffer. Dertil skal kvælstofdeposition i nationalparkens klitarealer forebygges.</p>
Handlingsplan kort sigt:	<p>Generel overvågning af og indsats mod forureningskilder. Reducere påvirkningen på vadehavsmiljøet fra landbrug, havne og turismen og udarbejde planer for forureningsbekæmpelse.</p> <p>Indføre mere effektive reguleringer for landbrug for at få dem til at mindske forureningen af marskarealerne langs vadehavskysten, i</p>

	<p>vandløbene og i Vadehavet. Hertil skal der holdes øje med spildevandsudledninger og indføre moderne kloaknet og spildevandsrensning. Dette indebærer også kontrol med alle vandløb og søer i nationalparken.</p>
--	---

	<p>Lave tiltag for industrien og havnen i Esbjerg med henblik på at mindske risikoen for forurening. Det er problematisk, at Esbjerg Havn med dets industrier er så tæt på nationalparkafgrænsningen uden at der er lavet regler for, hvor meget de må udlede og for hvad der skal ske, hvis et udslip pludselig breder sig. Derfor skal der laves en plan for, hvad man gør for at sikre Vadehavet mod industrien i Esbjerg Havn.</p>
--	--

5. Afgrænsning	
<p>Nuværende tilstand:</p>	<p>DN bifalder nationalparkens nuværende afgrænsning. Dog ser DN gerne, at nationalparken på længere sigt bliver udvidet, især med henblik på alle de natura 2000-områder, der er i tilknytning til nationalparken, samt de arealer der landskabeligt har en naturlig sammenhæng med området. På den måde kan nationalparken tilstræbe at få et areal lig <i>Model 3</i>, som i sin tid blev afvist i pilotprojektet for nationalparken.</p> <p>Et mere konkret forslag går på at inkludere flere marskområder øst for den nuværende grænse langs vadehavskysten og som er rig på netop den natur, som formålsparagraffen bag Nationalpark Vadehavet beskriver (blandt andet Ballum Enge). Dette tiltag vil være gavnligt, eftersom det også giver nye muligheder for at indføre mere bufferareal mellem de sårbare eng- og marskarealer langs lysten og de mere landbrugsintensive arealer langs hovedvej 11.</p> <p>Et andet forslag går på at udvide nationalparken i en nordlig retning og inkludere Kallesmærsk Hede samt Vejers, Bordrup, Oksby og Ho Klitplantager. Kallesmærsk indeholder værdifulde hedearealer, der længe har været brugt som militært øvelsesområde, samt nogle sø- og engområder Bordrup Klitplantage, der kan være med til at give nye naturværdier til nationalparken. En udfordring i den forbindelse bliver dog sommerhusområderne omkring Vejers Strand og Blåvand/Oksby.</p> <p>Sidst men ikke mindst forslår DN at inddrage <i>Nørresø-projektet</i> syd for Tønder i Nationalpark Vadehavet. Det var et ambitiøst projekt at få genetableret Nørresø, men det lykkedes med hjælp fra EU (under 'Snæbelprojektet') og den daværende Skov- og Naturstyrelse i 2009. Alle de involverede arealer i projektet blev opkøbt af Staten, således at der ikke indgår privatejet jord i det færdige projekt. Gennemførelsen medførte, at Vidåens gamle, nordlige dige mellem Pumpestation Læg-An og jernbanebroen blev sløjft og erstattet af et nyt nordligt dige, hvorved der blev gjort plads til et nyt snoet vandløbstracé for sommervandføringer, mens den store vintervandføring nu kan oversvømme hele området.</p> <p>Ligeledes blev der opført nye nordlige diger i projektområdet øst for jernbanebroen for både Vidå og tilløbet Grønå helt ud til Hovedvej 11, der følger landevejen mellem Tønder og Sæd. Det nye projekt Nørresø er i dag et vigtigt rekreativt område med stisystemer åbne for alle. Det forventes, at området efterhånden udvikler større arealer med rørskov (tagrør), hvilket giver håb om, at Tønders befolkning ad nye stier langs de bynære diger vil kunne opleve naturfænomenet 'Sort Sol' her tæt på byen.</p>
<p>Mål:</p>	<p>At inddrage alle natura 2000-områder i tilknytning til nationalparken samt at inddrage flere marskområder øst for den nuværende grænse langs vadehavskysten. Dertil kommer også en inddragelse af Kallesmærsk Hede samt Vejers, Bordrup, Oksby og Ho Klitplantager.</p> <p>Arealet der omfatter Nørresø-projektet medtages i nationalparken. Arealet er et offentligt ejet naturområde med sammenhæng til oplevelserne inde i nationalparken. Det kræver dog, at det inddigede område mellem broen over Vidå ved Læg-An og den vestligste del af</p>

	<p>projekt Nørresø ca. 100 m øst for pumpestation Læg-An også inddrages i NP Vadehavet. I denne sammenhæng vil det være relevant også at få inddraget den inddigede Vidå fra projekt Nørresø og nordpå op til og med Mølle-dammen ved Backmanns Vandmølle i Tønder by. Herved vil Tønder by – på linie med Varde by, Esbjerg by og Ribe by – opnå at have nationalpark helt ind i selve byen. Man vil derved kunne gå lige ud i nationalparken uden først at skulle igennem privatejede områder. Det skal for fuldstændighedens skyld bemærkes, at arealerne mellem ådigerne langs Vidå ejes og administreres af Digelaget for Tøndermarsken, men forslaget indebærer ingen fysiske ændringer af den nuværende tilstand.</p>
<p>Handlingsplan kort sigt:</p>	<p>Inddrage alle Natura-2000 områder i nationalparken, inddrage flere marskområder øst for den nuværende grænse langs vadehavskysten samt inddrage Kallesmærsk Hede samt Vejers, Bordrup, Oksby og Ho Klitplantager.</p> <p>Med henblik på Nørresø-projektet er DN klar over - og har stor respekt for - det af forhandlingsparterne tidligere opnåede delikate forlig om NP Vadehavets afgrænsninger, skal vort her fremlagte forslag til udvidelse af NP Vadehavet have tid til at modnes hos Nationalparkbestyrelse og nationalparkråd, ligesom lokalbefolkningen også skal stå bag forslaget. På kort sigt vil det derfor være afgørende, at der gennem oplysning og lokaldebat opnås en forståelse for forslagets positive naturmæssige og rekreative fordele.</p>
<p>Handlingsplan længere sigt:</p>	<p>Opfølgning på Handlingsplan på kort sigt.</p>

6. Erhverv

6.1 Landbruget	
Nuværende tilstand:	<p>Landbruget i Vadehavsregionen adskiller sig fra det øvrige landbrug i Danmark ved at indeholde store, frugtbare marskarealer (ca. 30.000 ha), hvoraf ca. 8.500 ha er uinddagede. Hvor arealerne tidligere blev brugt til afgræsning (især kvægproduktion), bliver de i stigende grad også brugt til korn- og majsproduktion i dag. Denne overgang fra afgræsning til korn- og majsproduktion har medført nogle store forandringer i landskabet, der nu fremstår meget intensivt dyrket. Landbrugsarealerne finder man primært stødende op til nationalparken langs dens østgående grænse ved vadehavskysten, mens der også findes enkelte landbrug på Fanø, Mandø og Rømø. Disse er dog primært kvægbesætninger og fårehold, der primært understøtter øboernes indtægt ved siden af turismen.</p> <p>Generelt for området gælder det, at der bliver færre og færre landbrug, men med et stigende landbrugsareal pr. bedrift som resultat. Denne udvikling forventes at fortsætte i de kommende år, indtil landskabet primært er dækket af få landbrug med store landbrugsarealer. Med hensyn til naturen og landskabet medfører en sådan udvikling også nogle store udfordringer, så som mere forurening på større arealer samt større pres på en mere dynamisk natur i de områder, der er knyttet til landbrugsarealerne. Tab af biodiversitet vil også være en konsekvens. Af den årsag ser DN det som en vigtig opgave at fastholde de landbrug, der indgår i nationalparken, som økologiske med ekstensiv drift samtidig med at man forsøger at italesætte naturkvalitet og bæredygtighed for de landbrug, der ligger i tilknytning til nationalparkområdet.</p> <p>DN støtter den grundlæggende holdning, at det først og fremmest er Natura 2000-områderne i, og i tilknytning til, nationalparken, der skal prioriteres højest. Landbruget skal med andre ord indpasse sig efter Natura 2000-områderne, hvilket også vil sige reduktion af de store landbrugsarealer samt skærpelse af driften på naturfølsomme områder. DN mener ikke, at målsætningen om en nationalpark med et differentieret indhold er ensbetydende med, at intensive landbrugsdrifter skal være en del af nationalparken. DN arbejder for at mindske udvaskningen af kvælstoffer både inden for og i områderne i umiddelbar tilknytning til nationalparkområdet.</p> <p>DN ønsker en landbrugsudvikling i nationalparken, hvor økologisk eller ekstensiv drift er målsætningen. Landbrugets rolle som natur forvaltet og naturplejer bør også styrkes.</p>
Mål:	<p>Forurening fra landbrug i eller i tilknytning til Nationalpark Vadehavet skal mindskes eller helt stoppes. Hele Vadehavsregionen, og især marskarealerne langs vadehavskysten, er meget sårbare miljøer og kan simpelthen ikke tåle at blive belastet yderligere, hvis målsætningen om en sundere og mere bæredygtig natur skal opretholdes. Dertil kommer, at især Vadehavets følsomme natur og miljø skal skånes for landbrugets skadelige stoffer, så både havmiljøet og fiskeriet som erhverv ikke forringes.</p>

	<p>Der skal skabes optimale muligheder for at landbruget i eller i tilknytning til nationalparken kan fortsætte uden at bidrage negativt til nationalparkens natur og miljø. Dette indebærer flere landbrugsarealer i økologisk/ekstensiv drift med aktiviteter så som græsning, høslet etc. Dermed er der både plads til de mere konventionelle landbrugsdrifter og landbrugsdrifter, der udfører natur- og landskabspleje (hvilket også gavner opretholdelsen af vadehavsområdets unikke kulturlandskab og kulturmiljøer).</p> <p>Den særlige landbrugsdrift på Vadehavsøerne skal understøttes, således at den bidrager positivt til øernes særlige naturværdier, så som strandenge og klitheder. Afgræsning og høslet vil være at foretrække i den forbindelse. Med henblik på landbrugsarealerne langs nationalparkgrænsen mod øst og nord skal lignende støtte og indsats prioriteres, så marsk- og engarealerne også her styrkes. De øvrige landbrugsarealer på den anden side af nationalparkgrænsen skal være under opsyn og der skal gøres en indsats for at italesætte økologisk/ekstensiv drift samt bæredygtige og miljørigtige fremgangsmåder.</p> <p>Der skal laves en undersøgelse, der som tidligere omtalt skal påvise landbrugets behov og muligheder i nationalparkområdet, og som også undersøger hvilke miljøkrav, der kan tilpasses områdets særlige forhold med henblik på at understøtte en bæredygtig landbrugsudvikling, og som landmændene derfor skal være opmærksom på i deres drift. Undersøgelsen får dermed til opgave ikke blot at skabe overblik over de forskellige landbrugsdrifter i eller i tilknytning til nationalparken, men også skabe grobund for mere økologisk/ekstensiv landbrugsdrift i fremtidens nationalpark. I den forbindelse skal det undersøges, om der i forbindelse med en fortsat afgræsning af marskarealerne kan etableres græsningsselskaber.</p>
<p>Handlingsplan kort sigt:</p>	<p>Der skal laves en forvaltningsplan for landbruget, der viser, hvordan det er muligt, at have et landbrug i balance med nationalparkens liv og natur.</p> <p>DN støtter, at landmændene inddrages som fornuftige forvaltere og formidlere af det landskab og den natur, som indgår i deres del af nationalparken. Dertil kommer, at DN ikke ser nogen hindring i at udvikle lokale nicheprodukter og i øvrigt står bag bondegårdsoplevelser.</p> <p>Forurening fra landbrug i og i tilknytning til nationalparken skal mindskes eller helt stoppes. Grøfter og vandløb skal holdes rene. Samtidig skal flere landbrug omlægges til økologisk/ekstensiv drift med græsning og høslet, og dermed styrke de naturarealer, som kræver denne form for pleje (særligt engarealer og klitheder). På den måde bevares og understøttes også det specielle kulturlandskab, der er så karakteristisk for Vadehavsregionen, samtidig med at flere plante- og dyrearter kan trives.</p> <p>En undersøgelse af landbruget i og omkring nationalparken skal foretages og pege på, hvordan det er muligt at italesætte bæredygtighed som et krav snarere end en mulighed for landmændene. Undersøgelsen skal pege på, hvad en sådan udvikling vil indebære for dem og hvad de reelt kan få ud af at overgå til mindre intensive landbrugsformer. Målet er, at flere landbrugsarealer udgår af omdrift eller bliver udlagt til naturområder. Afgræsning og afvanding af engarealer er et andet eksempel på gode indsatser.</p>

	<p>Et samspil mellem SFL-områderne i nationalparken og tilskud fra MVJ-ordningerne skal skabe rammerne for et mere naturnært landbrug i Nationalpark Vadehavet.</p> <p>På baggrund af en undersøgelse eventuelt indføre græsningsselskaber til at varetage afgræsningen af marskarealerne i nationalparken.</p>
<p>Handlingsplan længere sigt:</p>	<p>Ved udvidelse af nationalparken øst og nord for den nuværende nationalparkafgrænsning skal samme indsats gøres for at få de nye landbrugsområder, der kommer til at blive inkluderet, til at følge samme bæredygtige og naturnære filosofi for landbruget i Vadehavsregionen.</p>

6.2 Erhvervsfiskeri	
Nuværende tilstand:	<p>Som maritim nationalpark indgår erhvervsfiskeri også som en central del i Nationalpark Vadehavet. Erhvervsfiskeriet har primært udviklet sig siden 1960'erne og foregår i dag på tre arter, henholdsvis hesterejer, blåmuslinger og hjertemuslinger.</p> <p>Skrabning eller sugning af Blåmuslinger (og Hjertemuslinger) foregår på kanterne af dybene i Vadehavet. Samlet dækker det et areal på ca. 30.000 ha. Fiskeri efter hjertemuslinger er meget begrænset og er kun tilladt langs sejlruen til Esbjerg Havn. De negative virkninger fra fiskeriet skønnes derfor at være meget begrænsede.</p> <p>Rejefiskerne skal have licens for at fiske efter rejer og foregår med bomtrawl udenfor den såkaldte 'rejelinie', der forløber fra Skallingen i nord til Sild i Syd vest for vadehavsøerne. Området øst for denne linie er det ikke tilladt at fiske efter rejer og det skønnes, at der med det nuværende fiskerivæsniveau ikke er skadelige virkninger på rejebestanden.</p> <p>Blåmuslingefiskeriet har haft sine op- og nedgange siden 1960'erne og er i dag stoppet (beslutning fra 1988).</p> <p>I forhold til fiskeri i Vadehavet er det DN's holdning at fiskeri godt kan foregå, så længe det ikke skader naturgrundlaget.</p> <p>Derfor skal erhvervsfiskeriet i fremtiden ske på bæredygtige principper og i respekt for havmiljøets andre dyr, samtidig med at nye fangstmetoder og teknologi skal være med til at mindske bifangst, især ved fiskeri med ruser.</p>
Mål:	<p>Forurening fra fiskerbåde og fiskeriet generelt skal mindskes og helst helt undgås. Som led i denne målsætning skal overvågningen af fiskeriet og dets fiskerbåde opgraderes, så forureningskilder kan identificeres og undsættes hurtigst muligt. Generelt gælder det, at der fortsat ønskes et bæredygtigt fiskeri i Vadehavet og at nye arter på sigt kan indgå (blandt andet multe og østers).</p> <p>Igangsætte et samarbejde mellem fiskerne, industrien, myndighederne og forskningen, for at demonstrere, hvordan fiskeri kan udvikles bæredygtigt inden for nationalparkens område.</p>
Handlingsplan kort sigt:	<p>Forurening fra fiskeriet (både fra fiskerbådene og fra industrien) skal undgås og i fremtiden overvåges meget grundigt.</p> <p>Skabe bedre rammer for samarbejde mellem fiskerierhvervet, industri, havne og universitet, så forskning, videndeling og nye initiativer omkring bæredygtighed og økologisk balance i Vadehavet bliver en realitet.</p> <p>Skabe rammer for forsøgsfiskeri, der kan være med til at skabe nye udviklingsmuligheder for erhvervsfiskeriet i Vadehavet.</p> <p>Eventuelt forsøge sig med nye arter i Vadehavet, eksempelvis multe og østers.</p>
Handlingsplan længere sigt:	<p>Sikre ressourceforvaltningen på lang sigt, så den fri dynamik i Vadehavet sikres.</p>

	<p>Skabe et godt eksempel på, hvordan erhvervsfiskeri og nationalparkperspektiver kan balanceres inden for nogle bæredygtige og for naturen sunde vilkår. På den måde kan Vadehavet komme til at fremstå som et internationalt, positivt eksempel på, hvordan fiskeri og naturfredning kan fungere side og side.</p>
--	--

6.3 Turisme og friluftsliv

Nuværende tilstand:	<p>En nationalpark er ikke blot med til at styrke naturen. En nationalpark er også en turistmagnet. Dette aspekt må man ikke glemme, og er især en vigtig faktor i forbindelse med Nationalpark Vadehavet eftersom turismens tilstedeværelse i vadehavsområdet er massiv og har traditionsrige rødder. Med en ny titel som nationalpark bliver presset fra turismen på Vadehavsområdet ikke mindre. Tværtimod forventes det at stige med tiden.</p> <p>I denne henseende skal man huske på to ting: 1) en øget turisme i Vadehavsområdet vil utvivlsomt komme til at slide på naturen og landskabet, og 2) besøgende i en nationalpark forventer at få en række enestående natur- og landskabsoplevelser samt at få tilbudt en række friluftaktiviteter. Disse to situationer sætter således det klassiske dilemma mellem beskyttelse og benyttelse på spidsen, idet turismen foruden slid på naturen også fører forurening med sig (affald, bilkørsel etc.) Enhver turismemæssig udvikling i Nationalpark Vadehavet skal derfor søge at imødegå disse problematikker, så turismens tilstedeværelse ikke skader naturen og landskabet.</p>
Mål:	<p>Turismeudviklingen sker på et bæredygtigt grundlag.</p> <p>Planlægning, koordinering og gennemførelse af turistaktiviteter og -oplevelser i nationalparken skal bidrage til at fremme forståelsen for naturen og landskabet i nationalparken samt beskyttelsen af natur og miljø. Beskyttelse skal til hver en tid gå forud for benyttelse, hvilket både skal formidles og praktiseres af turistbranchen samt områdets mange naturvejledere og frivillige formidlere.</p> <p>Planlægning, koordinering og gennemførelse af turistaktiviteter og -oplevelser i nationalparken må ikke indvirke negativt på natur og landskab.</p> <p>Turister og besøgende skal ledes uden om de mest sårbare og skrøbelige naturområder, så både naturen og især også fuglelivet ikke påvirkes eller forstyrres. Dette kan blandt andet gøres ved at anlægge nogle zoner i nationalparken, hvor det er delvist eller fuldstændigt forbudt at færdes enten hele året eller dele af året. Især regler om uforstyrrede perioder spiller en stor rolle for vadehavsområdets fugleliv, idet fuglene er mest sårbare i yngleperioderne. Derfor skal der også være begrænsninger i områder, hvor fuglelivet er en primær faktor.</p> <p>Sørg for at formidling om naturen i nationalparken kan være med til at give folk et positivt indtryk af Vadehavsområdets unikke natur- og landskabsforhold og på den måde også virke pro-aktivt for folks måde at omgås naturen på. Hvis man bedre kan forstå sammenhængene i naturen, vil man også bedre kunne passe på den.</p> <p>Nationalparken skal byde på en lang række aktiviteter og oplevelser, der går fra oplevelser af urørt natur og sjældne dyr og planter, over områdets unikke kulturhistorie med fokus på samspillet mellem natur og menneske til en aktiv fritidsbrug af og i respekt for naturen. Turismen må ikke udvikle sig til en tivolisering af nationalparken, ligesom at anlæg eller indhold, der knytter sig til nye aktiviteter i nationalparken, kun kan blive realiseret, hvis det ikke skader natur- eller landskabsoplevelsen i</p>

	nationalparken.
Handlingsplan kort sigt:	<p>Understøtte og koordinere den eksisterende natur- og kulturformidling i nationalparkområdet, særlig med henblik på at fremhæve og skabe mere forståelse for Vadehavsområdets unikke natur- og landskabsforhold. Dette indebærer også, at en øget turisme skal ske på et bæredygtigt grundlag.</p> <p>Regulering af færdsel (biltrafik, ridning) på øernes strandarealer (jf. afsnit om strand og klitter samt færdsel)</p> <p>Lokalplaner for sommerhusområde i nationalparken, der sikre at sommerhusbyggeri sker under hensyntagen naturen, miljøet og landskabet.</p> <p>Udvikle og udbygge turist- og friluftsmulighederne i nationalparkområdet under hensynstagen til natur særlige natur- og landskabsforhold. Dette indebærer at sprede friluftslivet og turistaktiviteterne, så et øget pres fra flere turister og besøgende ikke kommer til at belaste følsomme og sårbare naturområder. Alle aktiviteter skal koordineres rigtigt, så naturen og landskabet ikke slides eller ødelægges.</p>
Handlingsplan længere sigt:	<p>Koordinere en turismeudvikling og et friluftsliv, der i videst mulig omfang fungerer i samspil med, samt med respekt, for naturgrundlaget i Nationalpark Vadehavet. Filosofien om at beskyttelse til hver en tid og i enhver sammenhæng går forud for benyttelse skal være synlig gennem alle aktiviteter i nationalparken og bakke op om naturens og landskabets frie dynamik.</p>

7. Jagt	
Nuværende tilstand:	
Mål:	Få jagt til at foregå med minimum forstyrrelse af fuglelivet, især i de måneder, hvor jagten er fri og dermed påvirker fuglelivet mest. Hertil kommer, at jagt skal ske i bevidst om, hvordan fuglene ikke blot er mål for jagtaktivitet, men at de også indgår som en vigtig del af nationalparkoplevelsen, især i Vadehavet, der netop indeholder unikke fuglebestande. Oplysning og kampagne med fokus på bedre jagtforhold i overensstemmelse med nationalparkens fugleliv vil derfor kunne hjælpe med at få forstyrrelserne fra jagtaktiviteterne mindsket til et minimumniveau.
Handlingsplan kort sigt:	Minimere eller helt stoppe forstyrrelser på fuglelivet fra jagtaktiviteter, også i sæsonen for fri jagt. Oplyse jægerne omkring nationalparken og dens særlige naturindhold samt betydning for deres egen jagtaktivitet.
Handlingsplan længere sigt:	Få jægerne til at fungere som nationalparkambassadører og formidlere af nationalparkens natur og indhold. Dette kan eventuelt ske i samarbejde med det lokale naturvejledere.

8. Færdsel og sejlads

Nuværende tilstand:	<p>Færdsel i nationalparken er naturligvis en aktivitet, der er nødvendig for at nationalparken kan opleves, og drejer sig blandt andet om kørsel med motorkøretøjer, ridning, cykling, vandring, sportsaktiviteter og sejlads. Dertil er færdslen meget varieret alt efter sæsonen og om man interesseret i at opsøge sjældne dyr og planter eller bare vil nyde naturen og landskabet. Samtidig er nogle naturtyper særlig udsat for slitage og forstyrrelser, eksempelvis klitheder, strande og engarealer, ligesom nogle dyre- og fuglearter er mere sårbare end andre. Befinder disse dyr eller fugle sig dertil i udsatte områder, forstærkes følsomheden. Konsekvensen er i værste fald, at forstyrrelserne og slitage på naturen bliver så alvorlig, at skaden bliver uoprettelig. Ved dermed at minimere slitage og forstyrrelser, kan naturen bedre udvikle sig og dyrene få den nødvendige fred.</p> <p>Trods mange års indsats med at regulere færdslen og øge beskyttelsen af Vadehavsområdet, er der dog fortsat mange tilfælde af forstyrrelser og slitage på natur og fugleliv fra færdsel i nationalparkområdet. For både sejlads og færdsel i nationalparkens områder gælder det derfor, at al aktivitet skal ske med hensyntagen til de forskellige områders bæreevne. Denne er naturligvis forskellig alt efter hvilket område, man befinder sig i, og der skal derfor tages hensyn til de natur- og miljøforhold, som kendetegner de enkelte områder. Adgang til naturen skal ske fra de rigtige steder og sådan at gæsterne føler, at der er plads til dem. Med den rigtige koordinering, indsats og planlægning kan færdsel til lands og til vands gøres, så det ikke slider på eller skader hverken natur eller miljø.</p> <p>Hertil skal hensyn til Natura-2000 områder samt § 3 områder også efterfølges, således at fredede og urørte naturområder forbliver sådan. Dette gøres blandt andet gennem aktiv formidling, der får til opgave at sprede friluftslivet og dirigere færdslen og sejladsen ud til mere robuste naturområder i nationalparken, så den øgede mængde af turister og andre gæster ikke kommer til at belaste de forskellige følsomme naturområder. Ligesom tilfældet med jagt i nationalparken skal der være en klar prioritering af naturen i nationalparkområderne, således at benyttelsen af naturen til hver en tid sker i overensstemmelse med beskyttelsen, samtidig med at gæsterne får adgang til mange forskellige oplevelser og aktiviteter. Det er dette scenarie, som DN ønsker for Nationalpark Vadehavet og skal høre ind under selve forvaltningsdelen af nationalparken.</p> <p>På nuværende tidspunkt er store dele af nationalparkområdet reguleret efter Vadehavs bekendtgørelsen og Naturbeskyttelsesloven, der begge gør, at færdslen har været dirigeret hen, hvor der har været mindst belastning på naturen. Alligevel viser presset fra friluftaktiviteterne sig, blandt andet på strand- og klitarealerne på øerne. Derfor skal al færdsel og sejlads også føres hen, hvor naturen er mest robust for dermed at sikre sårbare naturområder samt dyre- og fugleliv.</p> <p><u>Færdsel</u> Der findes allerede nogle udmærkede adgangsforhold samt et veletableret stisystem i nationalparken, der gør det muligt for gæster at komme ud og opleve store dele af nationalparken. Stier både til fods, til hest og på cykel findes langs vadehavskysten samt på vadehavsøerne.</p>
---------------------	--

	<p>Vadehavsøerne fungerer allerede som turistattraktioner, der hvert år tiltrækker mange tusinde turister, og har flere parkingspladser til badeturisterne samt ruter, der bringer gæsterne omkring på øen. Dette har dog medført et stort pres på strand- og klitarealerne, især på vestkysten af øerne, dels grundet de mange turisternes tilstedeværelse og dels fordi færdslen gennem klitterne ned til stranden stadig sker med motoriserede køretøjer til stor gene for naturen.</p> <p>Der findes også en del parkeringsarealer langs digerne ved kysten, hvor det er muligt at parkere sin bil og vandre på digerne. I den forbindelse kan det undersøges, om stierne på digerne kan udvides, så længe det ikke går ud over digesikringen. Deciderede udkigsposter eller observationstårne på eller i tilknytning til digerne vil også være en mulighed, så længe det igen ikke går ud over digesikringen eller forstyrrer fuglelivet.</p> <p>Selvom der allerede eksisterer gode muligheder for færdsel i Nationalparken, er der i mange tilfælde behov for sikre en vedvarende vedligeholdelse af eksisterende stier.</p> <p><u>Sejlads</u> (For sejlads med henblik på erhvervsfiskeri og regler i den forbindelse, se afsnit Erhvervsfiskeri.)</p> <p>Sejlads i Vadehavet giver en god mulighed for at se og opleve den storslåede natur, som Vadehavet indeholder. Sejlads sker fra små joller, sejlbåde og motoriserede både, der ved siden af erhvervsfiskeriet, primært benytter Vadehavet til små friluftsture, transport, jagt og turistture. Selvom sejlads kan virke som en stille og støjsvag aktivitet, sker der alligevel påvirkninger på naturen, primært i form af forstyrrelse på fuglelivet og i nogen grad også faunaen. Ved motorbåde er forstyrrelsesgraden endnu højere grundet støj fra motoren, mens der også er en forureningsrisiko.</p> <p>I værste fald er forstyrrelser fra sejlads med motorbåde med til at påvirke eksempelvis trækkende fugle på deres rasteplasser samt sæler, der især er udsat i den tid, hvor ungerne fødes. Derfor er motorbåde og andre motordrevne fartøjer i Vadehavet reguleret efter sælernes og trækfuglenes behov for uforstyrrede områder. Dette gælder især for områderne i den indre del af Vadehavet, mens områderne vest for vadehavsøerne er mindre reguleret. Her kan der således opstå store forstyrrelser på dyre- og fuglelivet, der allerede er presset fra erhvervsfiskeriets både. Hertil kommer, at lystsejlads til vadepladerne i vadehavet forstyrrer fuglelivet under højsæsonen, idet fuglene bruger vaderne til rasteområder.</p> <p>Indtil videre er det muligt at sejle med motorbåd hele året på Varde Å op til Varde by, på Ribe Å op til Ribe samt på Vidå næsten op til Tønder. Hertil er sejlads med både tilladt i nationalparkens øvrige åer i dele af året eller hele året rundt.</p>
Mål:	<p>Al færdsel på naturområder i nationalparken skal ske, så slitage og forstyrrelseseffekter minimeres. Dette kan gøres ved at regulere færdslen i nationalparken og ved at indføre zoner, så visse naturområder forbliver urørt. Planlægning af fremtidige stisystemer og friluftaktiviteter skal ske efter målrettet planlægning og med vurdering af, hvor meget færdslen egentlig berører naturen.</p> <p>Forbedre og vedligeholde de nuværende stisystemer i nationalparken.</p>

<p>Handlingsplan kort sigt:</p>	<p>Regulere og begrænse færdsel med motoriserede køretøjer på vadehavsoverensens strandarealer. Samtidig skal det undersøges om det er muligt at ændre eller justere de nuværende regler omkring færdsel og sejlads, så det bliver muligt at komme mere rundt i nationalparken uden at det belaster naturen.</p> <p>Arbejde med zoner der er tilpasset de enkelte områder i nationalparken, så slitage og forstyrrelser fra færdsel og sejlads mindskes. Hertil skal gæster kanaliseres langt uden om områder med følsom og sårbar natur, og afspærre de mest skrøbelige naturområder med urørt natur.</p> <p>Undersøge muligheden for at inddrage flere diger til stier samt opføre flere observationstårne langs digerne. Generelt udbygge infrastrukturen i nationalparken i overensstemmelse med naturforholdene.</p> <p>Der skal udvikles et større og mere systematiseret overvågningsprogram, der skal kortlægge færdslen og sejladsen i nationalparken samt den belastning disse aktiviteter medfører på naturen.</p> <p>Der skal ikke være adgang med krydstogtskibe i Vadehavet.</p>
<p>Handlingsplan længere sigt:</p>	<p>Opfølgning på Handlingsplan kort sigt</p>

9. Formidling

Nuværende tilstand:	<p>Formidling er en vigtig opgaver i nationalparkens virke og er nødvendig for at forstå det indhold, der kendetegner nationalparken. Uden viden omkring natur, landskab og kulturmiljøer i nationalparkområdet bliver oplevelsen ikke den samme og i den forbindelse er formidling i form af information og kommunikation af nationalparkens forskellige natur- og landskabstyper samt kulturhistoriske baggrund essentiel.</p> <p>Formidling kan ske på flere sprog via nationalparkens hjemmeside, men skal i høj grad også være til stede ude i nationalparken, især ved de lokaliteter, hvor mange folk befinder sig eller hvor der findes forskellige aktiviteter og oplevelser. Hertil kommer, at viden omkring specielle samt fredede områder, naturtyper og kulturmiljøer er med til at sikre dem mod unødvendig menneskelig påvirkning. På den måde fungerer formidling pro-aktivt for naturen og landskabet samt kulturmiljøet i nationalparken.</p> <p>Der er allerede en lang tradition for formidling i Vadehavsområdet. Formidlingen har dog forskelligt fokus alt efter, hvor man befinder sig. Nogle steder handler det således om natur- og landskabsforhold, mens det andre steder er kulturhistorien, der er i fokus. Formidlingen foregår primært fra en række forskellige formidlingsfaciliteter og fra områdets formidlingscentre.</p> <p>Formidling omkring nationalparken er også vigtig i forbindelse med de lokale beboere, hvis liv dagligt bliver påvirket af at bo i nationalparken. Formidling omkring nationalparkens betydning for deres liv og muligheder skal kommunikeres ud, så lokalbefolkningen forstår og respekterer indholdet i nationalparken. Dertil kommer formidlingen til de forskellige erhverv i tilknytning til nationalparken, der også skal informeres om de muligheder, en nationalpark indeholder, blandt andet gennem muligheder for at skabe lokale vadehavsprodukter. Langt størstedelen af formidlingen i Nationalpark Vadehavet skal dog være rettet mod de turister, der vælger at besøge nationalparken. For dem er kendskabet til naturen, landskabet og kulturmiljøet i nationalparkområdet generelt meget begrænset, hvilket derfor kræver en stor formidlingsindsats.</p> <p>Store, komplekse og faglige natur- og landskabs forhold samt historien bag Vadehavsregionen skal gøres forståeligt for et bredt publikum og der skal fokus, hvordan man får turisterne til at forstå, at streng natur- og landskabsbeskyttelse er et nødvendigt indgreb, hvis Vadehavet skal bevares for fremtidige generationer.</p>
Mål:	<p>Formidling i nationalparken skal primært understøtte beskyttelsen af naturen og landskabet som den altovervejende tematik i nationalparken samt hjælpe med at lede presset fra gæster fra sårbare naturområder til mere robuste områder. Herudover skal formidlingen ligge op til en række naturoplevelser og et aktivt friluftsliv med fokus på den urørte natur, landskabets udvikling samt historien bag vadehavsregionen, blandt andet det unikke samspil mellem natur og menneske. Al formidling skal dog understrege, at alle oplevelser og aktiviteter skal ske med hensyn til naturen. Budskabet skal være at beskyttelse til hver en tid går forud for benyttelse i nationalparken. Formidlingen skal derfor understøtte den nuværende beskyttelse af natur, landskab og kulturmiljø samt en bæredygtig filosofi omkring forvaltningen af naturen.</p>

	<p>Formidlingen skal understøtte identiteten for Vadehavsregionen og ske både på en indirekte og en direkte måde. Den indirekte formidling er passiv og bakker om vadehavsidentiteten, hvor man end befinder sig i nationalparken, og skal primært findes gennem markedsføring og information på besøgscentre, på skilte, i foldere etc. Dermed kommer nationalparken også til at fremstå som et samlet hele. Den direkte formidling er aktiv og er især naturvejledernes, guidernes og de lokales opgave. Fokus skal være vadehavsregionens forskellige unikke naturtyper og naturværdier og det specielle samspil mellem natur og menneske, der har præget denne del af Danmark gennem århundreder.</p> <p>Formidlingen i nationalparken skal ske som en helhed og være overskuelig for lokale såvel som turister. De enkelte delområder og elementer i nationalparken må ikke stå alene, men skal altid formidles som en helhed med en masse forskellige delområder med hver deres specielle natur-, landskabs-, og kulturforhold. Formidlingen skal ske på en aktiverende og engagerende måde, så der opstår optimale forhold for forståelse af nationalparkens særegne vadehavsnatur og kulturlandskab samt beskyttelsen af dem. Formidlingen skal samtidig understøtte og respektere den lokale identitet og påpege de lokale områders betydning for nationalparkens helhed.</p>
<p>Handlingsplan kort sigt:</p>	<p>Skabe en koordineret og sammenhængende formidling af nationalparken, så gæsterne modtager et samlet tilbud om formidling af de forskellige natur- og kulturværdier i nationalparken. Formidlingen skal være af høj kvalitet og kan ske som en kombination af traditionel formidling (skiltning, pjecer, formidlingscentre etc.) og moderne formidling (internet, ipod, GPS etc.). Adgang til formidling skal gøres enkel og hurtig.</p> <p>Hertil skal der gøres en indsats for at styrke den aktive formidling og en spredning af aktiviteter og oplevelser, så man undgår at belaste og forstyrre følsomme og sårbare naturområder. I den forbindelse skal den nuværende formidling af nationalparken koordineres bedre, blandt andet ved at styrke samarbejdet mellem de forskellige formidlingsinstitutioner og formidlere i nationalparkområdet. Naturvejledere og andre lokale eller frivillige formidlere i eller med tilknytning til nationalparken får i den forbindelse en vigtig rolle.</p> <p>Skabe et overblik over hvilke nye formidlingstiltag, der er brug for i nationalparken, særligt med henblik på at få alle naturtyper og naturværdier samt fredninger beskrevet og formidlet. Hertil skal formidlingen fokusere på, hvilke oplevelser og aktiviteter nationalparken indeholder og hvordan de kan opleves og udføres uden skade for natur og landskab. Et eksempel kunne være at oprette en nationalparkhjemmeside og ved aktiv formidling gennem naturvejledere, turistguider og lokale frivillige. Der skal dog ske en ensretning af eksisterende formidling og turistmateriale (eksempelvis informationstavler, turfoldere og guidede ture), så nationalparken fremgår som en helhed.</p> <p>Dertil skal der ske en renovering og opdatering af eksisterende formidlingscentre, herunder en mere konkret og målrettet indsamling og brug af viden om naturen og landskabet i vadehavsområdet samt udveksling af viden mellem lokale, interesseorganisationer og myndigheder. En vigtig opgave er i den forbindelse at skaffe mere viden om sjældne og truede planter og dyr i nationalparken med henblik på konkret og målrettede bevaringstiltag samt at kortlægge og beskrive hvert delområde med dets specielle natur-, landskabs-, og kulturforhold.</p>

	De nuværende foldere, tavler og kort over nationalparkområdet skal have et ensartet udseende og være let genkendelige med nationalparkens logo og ens farvebrug.
Handlingsplan længere sigt:	At skabe en helhedsformidling, hvor alle områder, naturtyper, naturværdier, landskabsforhold og kulturmiljøer er beskrevet og formidlet i nationalparken. Det er vigtigt, at dynamikken og mangfoldigheden i naturen bliver grundigt beskrevet, såvel som livsvilkårene og fortællingen bag menneskene i nationalparkområdet.